

FILOZOF A PRIRODZENÝ JAZYK. WITTGENSTEIN A HUSSERL

ANTONIA SOULEZOVÁ, Université de Paris XII

Dá sa hovoriť o "francúzskej filozofii"? Slovenský čitateľ to na tomto mieste asi čaká. Nemám však v obľube pripínanie národných nálepiek na filozofiu – aj keď je ťažké hovoriť o nej v jednotnom čísle, akoby jestvovala nejaká Filozofia. Je tu veľké riziko, že ju premeníme na folklór. A prečo by sa potom nedalo hovoriť napríklad o bretónskej filozofii? Je isté, že konkrétna forma filozofického myslenia má svoju fyziognómiu a že táto fyziognómia závisí od početných faktorov spätých, pravdaže, s formami života, s kultúrou a ešte väčšmi s prirodzeným jazykom, a to aj vtedy, keď sa od neho vzdáľuje, aby vyhovel technickej požiadavke presného vyjadrovania a unikla nejednoznačnosti bežnej reči. Bez toho, aby sme túto tému rozvádzali, povedzme celkom jednoducho, že filozofický jazyk sa umiestňuje niekde v strede medzi univerzalistickým ideálom nejakej *lingua franca* a zvláštnosťami dialektu. Virtuálne sa obracia ku všetkým bez rozdielu národností. V skutočnosti uchováva stopy spôsobu myslenia šireného rečou, od ktorej sa chce vo všeobecnosti oslobodiť.

Po tomto úvode pristúpim k otázke z druhého konca. Myšlienku mi vnukla malá a duchaplná knižka *Filozofia v dnešnom Francúzsku* (*Philosophy in France Today*, vyd. Alan Montefiore, 1983), kde sú zhromaždené príspevky výlučne francúzskych autorov v tomto poradí: P. Bourdieu, J. Bouveresse, J. Derrida, J.-T. Desanti, V. Descombes, Cl. Lefort, E. Levinas, J.-Fr. Lyotard, P. Macherey, L. Marin a P. Ricoeur.

Tento rad autorov nemohol byť vytvorený s cieľom poskytnúť jednotný a pokojný obraz "našej" filozofie. Práve naopak. Aj bez čítania Montefioreho úvodu si už pri menách týchto autorov uvedomíme, že scéna francúzskej filozofie je bojovým poľom. "Filozofia vo Francúzsku" sa zdá byť na míle vzdialená od francúzskej filozofie, akoby "vo Francúzsku" prepukli rozdielne tendencie, ktoré sa zrodili mimo Francúzska.

To však nijako nebráni tomu, aby táto filozofia "vo Francúzsku", ktorá ani za svet nechce byť francúzskou, na druhej strane nebola celkom "parížskou", mimochodom, ani nie tak svojou pozitívnou príslušnosťou, ako skôr spôsobom, akým sa situuje vzhľadom k nejakému miestu, akým je tu, či už výslovne alebo nie, Paríž. Takto možno spolu s Montefiorem povedať, že jednota, ktorú tento súbor textov môže poskytnúť anglosaskému čitateľovi, je ilúziou. Zároveň však platí, že negatívne vyjadrenie v názve Bouveressovho príspevku *Why I am so very un-French* možno bez veľkej ujmy premeniť na *Why I am so very un-Parisian*: zaiste, je to vyznanie pochybného Parížana, ale predsa len Parížana, ktorý priznáva, že spoločenstvo prirodzeného jazyka nie je zárukou vzájomného pochopenia a že vo filozofii si môžu byť dvaja Francúzi väčšmi cudzí než Francúz a napríklad Rakúšan, ktorý sa, ako Ludwig Wittgenstein, stal britským občanom. Je to dobrý príklad, ak si uvedomíme, že tohto filozofa strhávajú na svoju stranu najmenej tri krajiny, keď ho raz vyhlasujú

za väčší rakúskeho než anglického, potom za väčší anglického než nemeckého a napokon za väčší nemecko rakúskeho, než by sa zdalo.

K tejto palete filozofických národností pridáva sám Wittgenstein jeden atribút, ktorý je veľmi málo "nacionálny" a všetko komplikuje: "žid", ktorý, ako hovorí, nemá veľké nadanie; dobrovoľne sa k tomu priznáva z dvoch dôvodov: ako deformujúce zrkadlo cudzích myšlienok (*Vermischte Bemerkungen* 1931) čiže ako reproduktívny duch neschopný byť originálny, no tiež ako ten, kto vzdoruje každému zatriedeniu, pretože židom sa nedá pripísať nejaká geo-kultúrna príslušnosť, dokonca ani taká, akou je "Západ". V porovnaní s gréckymi filozofmi je tu podobnosť so Sokratom, ktorého a-topia je legendárna.

Môj postup ponecháva bokom skúmanie jazykových vplyvov, odrazov a frontálnych zrážok medzi filozofmi, nedorozumenia medzi myšlienkovými schémami a ďalšie re-cepčné účinky. Rovnako málo sa cítim schopná auskultovať možno trpiace telo francúzskej filozofie a nemám nijakú dôveru k predstavám, ktoré si o sebe sama robí. Udivuje ma len, že profesinálom v tejto disciplíne tak dlho trvalo, kým správne posúdili istý obrat zo začiatku nášho storočia, nazývaný lingvistickým. Keď som pred viacerými rokmi pracovala na problematike sémantiky výroku vo filozofii, jedna otázka prvoradého významu, ktorá bola nastolená v prvej štvrtine dvadsiateho storočia a ktorej Husserl prisúdil šľachtické tituly, sa mi začala javiť ako mimoriadne naliehavá pre filozofov: filozofická gramatika. Nemienim tým lingvistické projekty nejakej racionálnej gramatiky, ktoré majú svoju dávnu históriu, ale taký prístup k jazyku, ktorý postupuje opačne ako pri jeho konštrukcii: prístup k zákonom významu, ktoré riadia používanie nášho jazyka, aký je, t. j. prirodzeného jazyka. Dvaja filozofi, Husserl a Wittgenstein, sa mi tu ukazujú ako navzájom pozoruhodne blízki, hoci už len pre ich spoločnú nedôveru k umelým jazykom, ktorých model, čo treba pripomenúť, bezpochyby ovplyvnil logické sny Leibnizových nasledovníkov, ale aj pre ich antipsychologizmus, ak pod psychologizmom chápeme myšlienku, že jazyk vyjadruje mentálne procesy a riada ho rovnaké zákony, aké riadia aj tieto procesy.

Myšlienka "filozofickej gramatiky", vlastná Husserlovej fenomenológii i Wittgensteinovej filozofii analýzy, napredovala veľmi nenápadne, čo má svoj dôvod. Je to preto, lebo posledná móda stavať filozofov proti sebe ("Frege a Kant", "Carnap a Heidegger", "Carnap a Kant", "Wittgenstein a Heidegger"...) smeruje k minimalizovaniu aspektov filozofie jazyka, ktoré sa nachádzajú na opačnej strane "analýzy". Myšlienka, že na jednej strane je idealistická a na druhej "analytická" filozofia, táto myšlienka, za ktorú napokon môže aj Viedenský krúžok, má takéto zjednodušujúce následky. Je teda načase správne zacieliť.

S tajomstvami, ktoré obklopujú túto myšlienku "filozofickej gramatiky", súvisí aj jeden ďalší dôvod. Keď sa na začiatku tridsiatych rokov Wittgenstein začal venovať jej projektu, bol tento výraz dosť nezvyčajný. V Anglicku prijímali Husserla neochotne a Ryle, ktorý sa začal učiť nemecky a objavil rakúsku filozofiu jazyka, Brentana, Meinonga a Grázsku školu, videl vo fenomenológii skôr ohrozenie svojho budúceho "Concept of Mind", než filozofiu zaujímavú sa o zákony výrazov obdarených zmyslom.

G. E. Moore vo svojich *Wittgenstein's Lectures* z rokov 1930–1933 neskýva, aký zmätok v ňom vyvolával výraz "filozofická gramatika", zaznievajúci z Wittgenstenových úst počas cambridgských prednášok, na ktorých sa zúčastňoval. Ako hovorí, mali vtedy "gramatické pravidlá" pre Wittgensteina dva zmysly, z ktorých len jeden bol jasný (pozri [1], 276).

Naozaj nie je ťažké pochopiť, hovorí, bežný zmysel pravidla, ktoré na základe niečoho určeného povoľuje alebo nepovoľuje niečo používať. Súlad s pravidlom v tomto zmysle sa dá pozorovať pri nejakej hre. Porušením pravidla riskujeme, že sa dopustíme omylu. To všetko je jasné. Jasnosť sa však stráca, keď sa Wittgenstein odvoláva na gramatiku pri nemožných výrazoch ako "zelenavá červeň", alebo pri osemstene farieb či pri euklidovskej geometrii. Wittgenstein bol schopný tvrdiť, hovorí ďalej G. E. Moore, že "akékoľvek vysvetlenie používania jazyka je gramatika", ale že ukázanie na riekku ako odpoveď na žiadosť o vysvetlenie zmyslu "tečie" (v texte je "flows") v jeho očiach už nemalo byť pokladané za gramatické pravidlo. Je jasné, že takéto používanie "gramatiky" nie je zvyčajné. Jestvuje nevyhnutný zmysel, nevyhnutný ako matematické závery, ktorý sa hodí pre tautológie zbavené zmyslu, ktoré, ako vieme, nie sú ani pravdivé, ani nepravdivé. Iba tento zmysel vyhovuje druhej povahe "gramatického pravidla". Pravidlo je skratka ako dĺžka metra, etalón merania, ktorý je sám neodôvodniteľný a ktorého nezávislosť možno prirovnáť k nezávislosti pravidiel dedukcie. Tento motív pravidla rozvíja Jacques Bouveresse v jednej zo svojich posledných prác, v *La Force de la Règle (Sila pravidla)*. Táto "sila" pochádza z toho, že pravidlo, ktoré, ako hovorí Wittgenstein vo *Filozofickej gramatike*, nemusí zohľadňovať nijakú jemu predchádzajúcu realitu, podľa Bouveressa "transcenduje kartografiu bežných použití daného jazyka".

V tomto svedectve o bezradnosti pred nezvyčajným zmyslom "gramatiky" vidno, ako sa oproti náhodnému charakteru prvých gramatík stavia nevyhnutný charakter druhých gramatík, ktoré sú vo vlastnom zmysle slova filozofické. Normativizmus pravidla bude treba hľadať na tejto druhej strane, tam, kde je zmysel určený uplatnením pravidla a je produktom jeho sily, nie naopak. Stanovenie zmyslu, na ktorom sa "my" ako užívatelia jazyka alebo bežní "nomotéti" podieľame, je takto síce z hľadiska dejín jazykových spoločenstiev náhodné, nie je však už také na tejto úrovni neochvejnej, úplne nevyhnutnej normatívnosti. Pravidlá používania jazyka, od ktorých závisí zmysel našich výrazov v bežnej komunikácii, nie sú teda určené entitami zmyslu platónskej povahy, povedzme Fregeho "objektami", ale samé pravidlá, lepšie povedané, ich systém zaručuje objektívnosť významov. Odkiaľ pochádza tento systém? Z "nás", odpovedá Wittgenstein v *Modrom zošite*, pretože "my" napokon dávame výrazom ich zmysel. Znamená to, že pravidlá sú naším výtvorom, výtvorom našej vôle? To tvrdí Michael Dummet, ktorý v druhom Wittgensteinovi vidí "radikálny konvencionalizmus". Ale ani "my" nie sme tvorcami noriem a Wittgenstein nie je brilantný sofista 20. storočia. Normatívnosť pravidiel nepochádza z nás, hovoriacich. Pripasť medzi normami a použitím pretrváva aj medzi pravidlom a jeho uplatnením a preklenúť ju môžu iba schémy artikulácie, ktoré sa prejavujú pri vysvetľovaní zmyslu, a prax tohto vysvetľovania, od ktorého priamo závisí samo chápanie.

Povedané slovami Saula Kripkeho, je to "skeptická" odpoveď, prijatá pod zámienkou, že z tohto hľadiska je pravidlo neodôvodniteľné prinajmenšom v tom zmysle, že keď sa ho pokúšame odôvodniť, donekonečna prechádzame od odôvodneného pravidla k odôvodňujúcemu? Nie, Wittgenstein sa nerozhodol pre "skeptické" riešenia, aby unikol regrese v argumente "tretieho človeka".

Treba teda pochopiť, ako má pravidlo, ktoré je samo neodôvodniteľné a úplne nezávislé, a to aj od nás, ktorí ho uplatňujeme, hrať svoju úlohu pri určovaní toho zmyslu, ktorý mu nepredchádza. Znamená to vyjasniť logickú povahu jeho apriórnosti v nadväznosti na "lingvistický obrat" filozofie, t. j., ako pripomína R. Rorty vo svojej nedávnej prednáške *Wittgenstein, Heidegger a hypostáza jazyka* ([2], 81), v nadväznosti na "objavenie 'významu' ako témy filozofickej teórie nahrádzajúcej tému 'ducha'".

Nahradenie "ducha" "významom" však Wittgensteina neprivedlo k hypostazovaniu jazyka, ako mu občas vyčítajú, a ani keď sa budeme opierať o jeho prvé dielo, o *Tractatus Logico-Philosophicus*, nebudeme môcť povedať, že význam je to, čím sa "stane podstata po rozvode s referenčným predmetom a po sobášii so slovom" ([3], 22). Nemožno to povedať z dvoch dôvodov, ktoré tu len schématicky naznačím, lebo ich v tomto článku nemôžem rozvádzať:

1. V liste L. von Fickerovi, vydavateľovi *Der Brenner*, ktorého archívy sú v súčasnosti na univerzite v Innsbrucku, Wittgenstein sám napísal, že to najdôležitejšie z *Traktátu* v ňom nenapísal, že jeho kniha načrtáva hranice etického zvnútra a že je to jediný "presný" spôsob stanovenia týchto hraníc (v nedatovanom liste okolo roku 1919): dôvod, pre ktorý je tento traktát v podstate skôr etickým posolstvom, má "prísne filozofickú a literárnu" povahu (takisto nedatovaný list, odpoveď na bezpochyby priaznivý list vydavateľa o možnosti vydať uňho rukopis budúceho *Traktátu*: o tejto korešpondencii, ktorá napokon nepriniesla zamýšľaný výsledok, pozri ([4], 81–83)).

2. Antropologický motív jazykových hier ako foriem života, ktorý Wittgenstein rozvinul neskôr, je naznačený už v *Traktáte*, o čom svedčí propozícia 4.002: jazyk, ktorého logiku treba zachytiť – to je však možné iba prostredníctvom "konceptuálneho písma", ktoré striktnie riadia pravidlá syntaxe (na tomto stupni ich Wittgenstein nazýva logickou gramatikou) –, je iba časťou veľmi zložitého prírodného organizmu, totiž človeka. Prechodom cez filozofickú gramatiku sa to osvetľuje. Pri tejto príležitosti si všimame, že vo Wittgensteinovom myslení je viac jednoty a kontinuity, než sa všeobecne predpokladá, a dalo by sa dokázať, že "druhý Wittgenstein" – ten od začiatku tridsiatych rokov storočia – sa z mnohých hľadísk v zárodočnej podobe nachádza už v prvom. Normatívnosťou pravidla, ktorá v tých istých rokoch vystupuje na povrch, no bez hypostazovania zmyslu, sa paradoxne završuje pohyb deontologizácie významu, ktorý sa začal v *Traktáte*. Takýto je polemický obraz artičocky, z ktorej by sme museli obrtovať všetky lístky, aby sme našli jej srdce, obraz, ku ktorému sa neskôr Wittgenstein uchýlil pri kritike hypostazujúcej koncepcie zmyslu (pozri [5], 164; citované aj R. Rortym v [2]). Pomalé prenikanie antropologického motívu, ktoré naznačuje už poznámka 4.002, však neprináša ústupky naturalizmu, hoci slovo "prírodný" tu zaznieva. Myslí sa tu skôr to, že jazyk vyžaduje istú formu etnológie správania, a že, ako to vidí Wittgenstein neskôr, pravidlo ako správanie, ktoré spočíva v sledovaní

inštrukcií integrovaných do systému, čo určuje význam bez toho, aby prekračoval používanie, by v podstate malo byť privilegovaným predmetom pre pozorovateľa ľudského konania. Ak z hľadiska, ktoré nazývam "etnologickým", Wittgensteina zaujíma istá genealógia pravidiel, nie je to ani preto, aby spochybnil jeho normatívnu apriórnosť, ani preto, aby ho "naturalizoval" tým, že by ho, ako hovorí Kant, "odvodzoval zo skúsenosti". Vzhľadom na takúto artikuláciu gramatiky a logiky, ktorá núti zachovať *apriórne* hľadisko dosiahnuté v *Traktáte* a odsudzuje všetky zvodby naturalizmu v zmysle empirického odôvodňovania, sa Wittgenstein ocitá veľmi blízko pri Husserlovi, s ktorým ho spája práve tak antiplatonizmus, ako zmienený antinaturalizmus a antipsychologizmus.

Filozofická gramatika je, ako hovorí Schlick, záležitosťou vnútorných vzťahov vychádzajúcich zo štruktúry významov. V jednom rozhovore z roku 1929 nazvanom *Anti-Husserl* na otázku M. Schlicka, zakladateľa Viedenského krúžku, Wittgenstein odpovedá, že výrok o nezlučiteľnosti dvoch rozdielnych farieb na tom istom povrchu je apriórne analytický a dotýka sa vzájomného vzťahu pojmových významov. Na rozdiel od Husserla chce povedať, že nevychádza z *Wesenschau*, z "nazerania podstaty", ktoré je *apriórne* a zároveň fenomenálne.

O niečo neskôr, v texte *Verification and Meaning* z roku 1936 Schlick nezabudne poukázať, že Wittgenstein bol prvý, kto priniesol správnu odpoveď na problém povahy výrokov o farbách v termínoch "môcť" (stôl "nemôže" byť zároveň červený i zelený): odpoveď sformulovanú termínmi vnútorných vzťahov, ktoré jediné môžu zohľadniť formálnu štruktúru pojmov farieb, ako napokon i pojmov čísla a priestoru, pod podmienkou, že tieto pojmy vždy včleníme do "systému". Schlick hovorí, že tento pojem vnútorných vzťahov odvážne nahrádza Husserlovo materiálne (alebo fenomenálne) *a priori*. Apriórnosť vnútorných vzťahov pripomína Kantovu "analytickosť". Je to výzva pre Husserla, ktorý sa nazdával, že svojím "fenomenálnym *a priori*" priniesol fenomenologickú odpoveď, ktorá chýba kantovskému pojmu apriórnosti, ako je to vyložené v šiestej časti *Logických skúmaní*? Schlick však v istom zmysle uznáva, že pomocou gramatiky a v nadväznosti na Wittgensteina rehabilituje kantovské *a priori*, o ktorom si Husserl robil ilúzie, že ho prekonal.

Nesúhlas s Husserlom si zaslúži pozornosť, pretože ku "gramatike" vo filozofickom zmysle má Husserl niekoľko bezpochyby závažných argumentov. Všimnime si, že tam, kde píše o "*apriórnych* zákonoch myslenia" a vyčíta Kantovi, že sa mu nepodarilo "rozšíriť" pojmy výrazu a nazerania do oblasti kategórií, pretože mu chýbal "autentický fenomenologický pojem *apriórnosti*", práve tam vyhlasuje, že pri charakterizovaní logiky v "užšom zmysle slova" (od ktorej sa Kant márne usiluje oslobodiť) mu zároveň uniklo, že princíp analytickosti propozícií nie je vôbec užitočný pri vyjasňovaní funkcie analytického myslenia. Treba sa teda vrátiť ku Kantovmu rozlišovaniu medzi nazeraním a pojmom, aby sme sa prepracovali k možnosti zjednotiť akt nazerania s významom. Skutočne, ak vypracujeme pojem "aktu kategoriálneho nazerania" (kde sa intencia zmyslu primerane zjednocuje s naplnením), získame fenomenologický prístup k *apriórny*m zákonom významu vo forme "esenciálnych zákonov". Možnosť či nemožnosť spojenia medzi významami bude potom posudzovaná na ich "zákonnom základe",

t. j. vychádzajúc z "esenciálnej štruktúry obsahov" (významu) podľa toho, či im prináleží závislý alebo nezávislý charakter (t. j. "synkategorematická" alebo "kategorematická" povaha: pozri *Logické skúmania*, časť venovanú "idei čistej gramatiky").

Príčinou toho, že, ako píše Husserl, "nemôžeme ľubovoľne spájať jedny významy s druhými", je nevyhnutnosť vyplývajúca z ideálnej objektívnosti esenciálnych zákonov, čo riadia spájanie významov. Táto nevyhnutnosť, ktorá jediná môže zaručiť čistú gramatiku v Husserlovom chápaní, sa svojou kategoriálnou dimenziou z viacerých dôvodov odlišuje od charakteru Wittgensteinovej nevyhnutnosti pravidla.

Prvý z nich je priamy. Wittgenstein nepripúšťa, že by sa o zmysle dalo hovoriť ako o "jednotnom zmysle" výrazu. Používanie naopak vychádza z mnohosti zmyslov, ktoré nemožno uchopiť nazeraním "formy čistého významu". Nevyskytujú sa tu nijaké "esenciálne rody", akými sú podľa Husserla "kategórie významu".

Druhý dôvod je objasnením prvého. Nejestvuje intuícia podstaty, pretože nejestvuje "čistý" obsah významu, pokiaľ ide o jeho formu. "Štruktúra" a "obsah" stoja radikálne proti sebe. Z hľadiska opisateľnej formy nemožno očakávať nijaké vysvetlenie "obsahu". Obsah ostáva nezmeniteľne nevyssloviteľný. Význam nie je niečo skryté pod expresívnym šatom jazyka, ako je orech skrytý pod škrupinou. Aj tu vystupuje polemický obraz artičoky, s ktorým sme sa stretli vyššie. Označované teda netreba skúmať prostredníctvom jeho výrazu. Všetko toto umožňuje pochopiť, čo sme zistili už vyššie, že totiž podľa Wittgensteina pravidlo nie je určované zmyslom, ale naopak.

Tretí dôvod: vo Wittgensteinovej perspektíve normatívnosť pravidla predpokladá iné prepojenie logiky s gramatikou. Nedá sa už povedať, že logická forma sa prejavuje prostredníctvom gramatiky, ako to ešte vyžadoval Husserlov paralelizmus medzi gramatickou formou a logickou formou jazyka. Trhlina medzi logickou formou výrazov, ktorá je podľa *Traktátu* nevyssloviteľná, ale ukázateľná, a gramatickou formou výrazov, ktorá je vonkajšia, no klamlivá, Wittgensteina vzdáva od aristotelovského modelu, kde je štruktúra predikácie zároveň logická i gramatická. Gramatická štruktúra je pochopená ako jedna z foriem výrazov a stratila svoje "apofantické" privilégium formy predpísanej všetkým výrokom, ktoré majú zmysel. Tento "logicko-gramatický paralelizmus" (Ch. Serrus, pozri [6]) Husserlovi dovolil hľadať a predovšetkým nájsť logiku v gramatike. Inými slovami, podľa Wittgensteina nemá logický charakter pravidla veľa spoločného s tradičnou ideou gramatiky jazykového vyjadrovania vhodného pre stelesnenie obsahov, ktoré sú dostupné kategoriálnemu nazeraniu. Jediný rozostup, ktorý chce Husserl zredukovať, totiž ten, čo na prvý pohľad delí jazykový výraz od čistého výrazu obsahu, pre gramatiku zmyslu prestáva byť trvalým problémom. Ako sme videli, jediný predeľ, ktorý pretrváva, je medzi pravidlom a jeho aplikáciou. Ako správne poznamenáva Fogelin (v článku *Wittgenstein a intuicionizmus*, 1986, opierajúc sa o jednu pasáž z *Poznámok k Základom matematiky*, I, 63), Humova schéma, ktorá z významu robí produkt používania, t. j., aspoň pokiaľ ide o jeho genézu, "fakt našej prirodzenej histórie", umožňuje, ako sa zdá, vysvetliť, že konáme pod vedením paradigiem, vnucujúcich nám spojenia výrazov, pravda, pod podmienkou, že nestratíme zo zreteľa korelatívne pôsobenie pravidla ako normy. Zmysel "pravidla, že p" si vyžaduje

dve neoddeliteľné dimenzie, kde sa sumárne reprodukuje dualizmus gramatiky, o ktorom sme hovorili vyššie a ktorý sa Moorovi zdal taký nepochopiteľný.

Riešenia problému nastoleného filozofickou gramatikou, teda gramatikou, ktorá sa nevzťahuje na vonkajšiu formu jazyka, ale na významy, sa značne odlišujú podľa toho, či pripúšťame alebo nepripúšťame kategoriálny charakter významu. Každá kategorializácia významu chtiac-nechtiac postuluje realitu objektov platónskeho charakteru, čo platí dokonca aj o projektoch logickej gramatiky vztýčených na základoch, ktoré nie sú nijako späté so "starou" aristotelovskou logikou. Wittgenstein si to uvedomil a nikdy neprijal Russellovu teóriu typov. Pre zachovanie "poriadku" jazyka je potrebná metóda, ktorá nebude podriadená reprezentáciám druhov alebo kategórií objektov v mimojazykovej realite. V tomto bode požaduje Wittgenstein "videnie" úplne inej povahy, než je Husserlovo nazeranie podstat, požaduje "videnie", ktorého charakter je, zaiste, vzťahový, ktoré však je neoddeliteľne pripútané k jedinej fenomenálnosti, čo zaväzuje v "očiach" gramatika, k fenomenálnosti jazykových znakov.

Jazyk totiž dovoľuje čosi "vidieť" v tomto vizuálnom zmysle, a síce aspekty porovnateľné s črtami tváre, teda podobnosti formy. Vizuálne zakotvenie jazykového symbolizmu takto oslobodzuje od syntaxe, či už ju chápeme husserlovskými termínmi "ideálnej armatúry" alebo russellovsko-carnapovskými termínmi "logickej syntaxe". Wittgensteinovi stačí, že oku vycvičenému návykom na symbolizmus (opakovaním operácií to zvládne) zverí starosť o vizualizáciu podobností a rozdielov, práve tak ako v Platónovom *Štáte* Sokrates pripomína, že žiak sa učí opakovaným čítaním "vidieť v inom rovnaké". Aj Wittgensteinovi prichádza na um porovnanie s čítaním v škole, a to v poznámkach od čísla 162 vo *Filozofických skúmaniach*, kde opisuje vedenie pravidlom pri prechode od písaného textu k vyslovovaným slovám.

V dôsledku toho pre vysvetlenie poriadku znaku nie je potrebné odvolávať sa na význam, no keďže prirodzený jazyk má taký poriadok, aký má (a nie taký, aký by mal mať, ako Wittgenstein neustále pripomínal od začiatku do konca svojej mysliteľskej dráhy), syntax, ktorá je v srdci prirodzeného jazyka, je priamym opakom jeho "ideálnej armatúry", jeho vnútorného aparátu, jeho "mechanizmu" (pozri [5], 494, 175). Filozofická gramatika, ktorá ju opisuje (bez toho, aby ju vysvetľovala), sa má k prirodzenému jazyku tak, hovorí Wittgenstein v jednej nevydanej práci z roku 1933 (*Big Typescript*), ako harmónia k hudbe.

Z francúzskeho originálu Le philosophe et la langue naturelle. Wittgenstein et Husserl
preložil Miroslav Marcelli

LITERATÚRA

- [1] MOORE, G.E.: *Philosophical papers*. Londýn, George Allen and Unwin 1959.
- [2] RORTY, R.: Wittgenstein, Heidegger et la Hypostase de la langue. In: *Lieux et Transformations de la Philosophie* (zost. J. Borreil a J.Poulain), Presses Universitaires de Vincennes 1991.
- [3] QUINE, W.V.O.: *From a Logical Point of View*. 2.vyd. 1961.
- [4] WRIGHT, G.H.von: *Wittgenstein*. Blackwell 1982.
- [5] WITTGENSTEIN, L.: *Filozofické skúmania*. Bratislava 1979.
- [6] SERRUS, CH.: *Parallélisme logique - grammatique*. Alcan 1933.